

Docent dr Miloš Petrović
Departman za pravne nauke
Državni univerzitet Novi Pazar

UDK 342.7
Originalni naučni rad

ARAPSKA POVELJA O LJUDSKIM PRAVIMA – KRITIČKI OSVRT

U međunarodno-pravnoj regulativi, ljudska prava su do pre nekoliko godina poznavala kodifikacije na univerzalnom i na regionalnim, kontinentalnim nivoima (evropski, interamerički i afrički). Od stupanja na snagu Arapske povelje o ljudskim pravima, 2008. godine, po prvi put se suočavamo sa partikularnim sistemom ljudskih prava koji je kodifikovan u okviru jednog posebnog civilizacijskog i pravnog kruga kome granice nisu kontinenti, pošto su potpisnice ove Povelje arapske zemlje Afrike i Azije. Povelja je, što se samog teksta tiče, učinila značajan otklon od tradicionalističkog pristupa ljudskim pravima, karakterističnog za arapski svet i pisana je u jednom univerzalističkom duhu, tako da se u pravno-tehničkom izrazu gotovo i ne razlikuje od sličnih dokumenata koji uspostavljaju univerzalni i partikularne sisteme ljudskih prava drugde u svetu. Sam proces donošenja Povelje je bio prilično dug i složen, a ista je prvi put usvojena 1994. godine, ali nije stupila na snagu, da bi tek izmenjena i revidirana Povelja iz 2004. godine konačno stupila na snagu početkom 2008. godine. Iako dodatno osavremenjena, Povelja ima nekoliko nedostataka, a svakako da je najuočljiviji od njih, nedostatak adekvatnog mehanizma zaštite ljudskih prava, pa su u tom smislu u arapskom svetu već pokrenute inicijative da se Povelja dopuni jednim Protokolom kojim bi se formirao Arapski sud za ljudska prava, po ugledu na slične sudove koji već godinama sa manje ili više uspeha funkcionišu na evropskom, američkom i afričkom kontinentu.

Ključne reči: *ljudska prava, Arapska povelja, Liga arapskih država*

UVOD

U domaćoj naučnoj i stručnoj javnosti prilično neopaženo je prošla činjenica da je polaganjem potrebnog broja ratifikacionih dokumenata, u martu 2008. godine stupila na snagu Arapska povelja o ljudskim pravima (engl. *Arab Charter on Human Rights*),¹ usvojena 2004. godine od strane

¹ Tekst Povelje videti u: *Arab Charter on Human Rights*; www.acihl.org.

Saveta Lige arapskih država. Razlog tome treba tražiti pre svega u okrenutosti domaćih pravnika ka standardima i usaglašavanju nacionalnog prava sa pravom Evropske unije, kao i u činjenici da se, kada govorimo o arapskom svetu i pravu unutar njega, radi o jednom sistemu kome je i inače posvećena nedovoljna pažnja od strane naše pravne nauke. Retko se domaći pisci² oglašavaju sa temama iz oblasti islamskog prava uopšte, pa čak i kada to čine, izlaganja uglavnom završavaju na konstatacijama da se radi o pravnom sistemu koji se oslanja na set religijsko – moralnih postulata postavljenih *Kur'an* – om, a koji je šire poznat kao Šerijatsko pravo (engl. *Sharia*).³ Za razliku od Šerijatskog prava koje je *''vertikalno postavljeno i tiče se odnosa koji odražava relaciju između svakog pojedinačnog čoveka i njegovog Tvorca, odnosno čovekovog savesnog ispunjavanja obaveza, pa samim tim ovo pravo nije preokupirano horizontalnim odnosima čoveka sa čovekom''*⁴, Arapska Povelja čini svojevrstan otklon i stvari postavlja principijelno drugačije (mada se ne odriče apsolutno i bezuslovno religijskih konotacija – videti fusnotu broj 11.), zapravo u savremenim univerzalističkim koordinatama prava ljudskih prava, što možda predstavlja i svojevrstan pokušaj arapskih zemalja da izađu iz začaranog kruga nerazumevanja sa Zapadom i posmatranja arapskog sveta i Islama uopšte

² Jedan od retkih domaćih pravnih pisaca koji u svojim publikovanim radovima daje uvid u sistem islamskog prava je Slobodan Perović. Videti: Perović, S. *Prostorne dimenzije pozitivnog i prirodnog prava*; Pravni život, broj 1-2, Beograd, 2011. strana 68.

³ Pokušaćemo ovde u najkraćim crtama sagledati osnovne karakteristike šerijatskog prava. U prevodu Šerijat označava *''put ka pojilištu''*, *''put kojim trebaju ići vernici''*, dok je kao tehnički izraz prihvaćeno njegovo značenje u smislu verskog zakona Islama. Prema Smailagiću, suština Šerijata je da se u Allahov zakon ne treba pronicati razumom, već ga čovek treba primiti sa njegovim nejasnoćama i nepojmljivim odredbama, bez kritike, kao mudrost za kojom se ne traga. Šerijat čine dve oblasti: 1.) odredbe o bogoslužjenju i obredne obaveze, u koje spadaju ispovedanje vere (šahad), obredna molitva (salāt), dobročinstvo (zakāt), hodočašće (hağğ) i post (sawm); i 2.) propisi pravne i političke prirode, u koje spadaju ugovori, nasledno pravo, bračno i porodično pravo, krivično pravo, rat protiv nevernika i odnosi prema nevernicima uopšte, propisi o ishrani, žrtvama i klanju životinja, zakletva, procesno pravo i učenje o dokazima i oslobađanje robova. Inerentno je da sve odredbe šerijata ne treba shvatati kao apsolutne zabrane ili zapovesti, pa se u tom smislu može razlikovati pet kategorija ljudskih dela (činjenja i propuštanja): I) *''dužnosti''* (farz) odnosno *''nužnosti (vadžib)* – obavezno propisana dela čije se vršenje nagrađuje, a propuštanje kažnjava; II) *''vredno preporuke''* (mandūb) – uobičajena, poželjna dela; III) *''dopuštena''* ili *''neutralna''* (mubāh) dela – za čije vršenje ne treba očekivati ni nagradu ni kaznu; IV) *''odbaciva''* (makruh) – dela koja nisu kažnjiva, ali ih Zakon ne odobrava; V) *''zabranjena''* (harām) – pred Allahom kažnjiva dela. Takođe, u zavisnosti od raznovrsnosti osnova koji određuju svrstavanje nekog dela u određenu kategoriju, odnosno u zavisnosti od prilika isto delo može biti tretirano kao zabranjeno, odbacivo, dopušteno, preporuke vredno ili kao dužnost. O Šerijatskom pravu videti više u: Smailagić, N. *Leksikon Islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990., strane 580. – 582.

⁴ Weeramantry, Ch. G. *Islam and Human Rights*; in *Islamic Jurisprudence*; London, Macmillan, 1988, pp. 116-117

kao nekompatibilnih sa savremenim standardima ljudskih prava. Takođe, činjenica je da su svi partikularni sistemi prava ljudskih prava zapravo kontinentalni sistemi (evropski sistem utemeljen Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine, kasnije dodatno razvijen brojnim Protokolima i Konvencijama koje se odnose na pojedine oblasti zaštite ljudskih prava; američki kontinentalni sistem utemeljen Interameričkom konvencijom o ljudskim pravima iz 1969. godine i afrički sistem prava ljudskih prava utemeljen na Afričkoj povelji o ljudskim i narodnim pravima iz 1981. godine, takođe kasnije razvijena dodatnim Protokolima), a jedino Arapska povelja o ljudskim pravima izlazi iz kontinentalnih granica i umesto njih za svoj okvir uzima pripadnost država potpisnica istom civilizacijskom i pravnom krugu.⁵ Sve ovo smatramo dovoljnim razlozima da se na sledećim stranicama bliže upoznamo sa pomenutom Poveljom.

PROCES DONOŠENJA POVELJE

Iako je Povelja, kao što je već pomenuto, usvojena 2004., a stupila na snagu početkom 2008. godine, ideja o donošenju ovog dokumenta u arapskom svetu ima dugu predistoriju. Prvi zahtev datira iz 1960. godine, kada je Unija arapskih pravnika (najstarija nevladina organizacija u arapskom svetu) pozvala Ligu arapskih država da usvoji Arapsku povelju o ljudskim pravima,⁶ a osam godina kasnije, u okviru Lige je osnovana Arapska komisija za ljudska prava kojoj je od strane učesnika Konferencije (osnivača Komisije) upućen zahtev da pripremi dokument pod nazivom Arapska povelja o ljudskim pravima.⁷ Ipak, donošenje Povelje je moralo da sačeka neka druga vremena (ovde ćemo ukazati samo na neke od brojnih razloga koji su uticali da Povelja ne bude ranije usvojena: okončanje arapsko – izraelskih ratova, prestanak prve Intifade, smirivanje građanskih sukoba koji su u drugoj polovini 20. veka bili česta pojava u arapskim zemljama Afrike, "smekšavanje" stavova jednopartijskih predsedničkih republika i naslednih predsedničkih republika u pogledu pravnog obavezivanja na poštovanje univerzalnih standarda ljudskih prava), tako da je prva verzija Povelje usvojena tek na pedesetogodišnjicu osnivanja Lige arapskih država,

⁵ Istine radi i Konvencija o ljudskim pravima zajednice nezavisnih država, iz 1995. godine takođe odstupa od kontinentalnog pristupa, ali ne podrazumeva ni poseban civilizacijsko – pravni krug, osim ako pod tim ne smatramo zajedničko nasleđe zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza. Videti više u : *Commonwealth of Independent States – Convention on Human Rights*; www.obs.coe.int.

⁶ Videti: Al-Midani, M.A. *The enforcement Mechanisms of the Arab Charter on Human Rights and the Need for an Arab Court of Human Rights*; www.acihl.org.

⁷ Videti: Al-Midani, M.A. *The League of Arab States and the Arab Charter on Human Rights*; School of Law, Boston University, Boston, USA, October 2005

1994. godine.⁸ Ono što je interesantno kod ovog dokumenta je da isti nikad nije stupio na snagu, pošto ga nijedna potpisnica nije ratifikovala.⁹ Inače, prva verzija Povelje je imala 43 člana u kojima su proklamovana osnovna ljudska prava i slobode na način kako je to urađeno u drugim univerzalnim i regionalnim dokumentima istog tipa. Osnovna i najveća mana dokumenta bio je nedostatak bilo kakvog mehanizma za nadzor nad poštovanjem i zaštitom ljudskih prava. Brojne kritike sa različitih strana¹⁰ uticale su na Ligu arapskih država da Povelju revidira i modernizuje, pa je konačno 2004. godine usvojen izmenjeni tekst Povelje, koji je zadržao osnovne garancije ljudskih prava i sloboda, kao u prvoj verziji, ali su dodate i neke savremenim shvatanjima primerene garancije ljudskih prava, koje nisu bile zastupljene u verziji iz 1994. godine, a takođe je uveden i mehanizam nadzora nad poštovanjem odredbi Povelje, o čemu će biti reči u daljem izlaganju.

KONCEPCIJA POVELJE

Revidirana verzija Povelje iz 2004. godine sadrži Preambulu i 53 člana, koje možemo grupisati u osam različitih celina.

I) Preambularne odredbe predstavljaju zasebnu celinu, i u samom uvodu nalaze se dva pozivanja na religijske momente i učenja,¹¹ što je i očekivano, ako imamo u vidu uticaj koji Islam kao religijsko učenje ima u svakodnevnom životu arapskih nacija.¹² Dalje, Preambula ističe da su arapske nacije humanitarne vrednosti i principe baštinile kroz svoju dugu

⁸ Tekst prve verzije Povelje videti na: *Arab Charter on Human Rights (1994)*, University of Minnesota, Human Rights Library

⁹ Videti: Shaw, M.N. *International Law, 4th edition*, Cambridge university press, p. 355

¹⁰ Videti: Rishmawi, M. *The Revised Arab Charter on Human Rights: A Step Forward?*; *Human Rights Law Review* (2005)5 (2), Oxford, p: 361-376.

¹¹ Bitno je istaći da same ove preambularne odredbe pokazuju visok stepen svesti o religijskoj toleranciji, pošto principe bratstva, *jednakosti* i tolerancije vezuju ne samo za Islam, nego i za ranije objavljene religije, odnosno Stari i Novi zavet.

¹² U ovom smislu, interesantno je pogledati i uporediti Preambulu Povelje sa preambularnim odredbama Kairske deklaracije o ljudskim pravima u Islamu, donete 1990. godine od strane država-članica Islamske konferencije, kao i sa preambularnim odredbama Univerzalne islamske deklaracije o ljudskim pravima, donete od strane Islamskog saveta u Evropi, pošto iste sadrže brojna pozivanja na religijska učenja. Ipak ovde treba ukazati na opasnost od preteranog pojednostavljivanja stvari, pošto može doći do prihvatanja pojmova Arapi i Islam kao sinonima, što oni nikako nisu, kao prvo zato što je Islam religijsko učenje zastupljeno na mnogo širim prostorima od prostora na kojima vekovima žive aparski narodi, a kao drugo, zato što u aparskom svetu postoje ne tako malobrojne zajednice arapa hrišćana, ali i druge verske zajednice. Videti: *Cairo Declaration on Human Rights in Islam*, Aug. 5, 1990, [English translation]. University of Minnesota, Human Rights Library; i: *Universal Islamic Declaration of Human Rights*, adopted by *Islamic Council of Europe* on 19 September 1981, University of Minnesota, Human Rights Library

istoriju, tokom koje su igrale značajnu ulogu u širenju razumevanja između Istoka i Zapada, a sam region je predstavljao mesto koje su pohodile brojne generacije u potrazi za znanjem i mudrošću. Moramo priznati – vrlo nadahnuto i vrlo inspirativno, što je prava retkost u preambulama modernih međunarodno-pravnih dokumenata.

Ovde moramo istaći da, pored pozivanja na univerzalne dokumente o ljudskim pravima, Preambula ističe da arapski narodi odbacuju sve oblike rasizma i Cionizma, što se kasnije ponavlja i u članu 2. Povelje, a što je naišlo na određene rezerve u međunarodnoj zajednici i među njenim najvišim zvaničnicima zaduženima za promociju i zaštitu ljudskih prava.¹³

II) Kao drugu celinu možemo posmatrati član 1. Povelje, u kome su istaknuti ciljevi donošenja ovog dokumenta, koji, kako se ističe, u kontekstu nacionalnog identiteta arapskih država i njihovog osećaja pripadnosti zajedničkoj civilizaciji treba da doprinesu postavljanju ljudskih prava u centar nacionalnih interesa u arapskim državama, čineći ta prava uzvišenim i fundamentalnim principima koji trebaju biti uobličeni i dostupni svim pojedincima u arapskim državama na način da im omoguće da unaprede svoje živote u skladu sa najvišim ljudskim vrednostima. Drugi cilj Povelje je osposobljavanje svih ljudskih bića u arapskim državama da poštuju identitet, lojalnost prema svojoj zemlji, vezanost za svoju zemlju, istoriju i zajedničke interese, usvajanje kulture bratstva, tolerancije i otvorenosti prema ostalima, u skladu sa univerzalnim principima i vrednostima koje su proklamovane u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima. Sledeći cilj Povelje je priprema novih generacija u arapskim državama za slobodan i odgovoran život u civilnom društvu vođenom vrednostima jednakosti, tolerancije i modernizacije, i naposljetku, kao četvrti cilj navodi se utvrđivanje principa da su sva ljudska prava univerzalna, nedeljiva, međuzavisna i povezana, što je takođe potpuno nova formulacija, značajno drugačija i kvalitetnije postavljena od njoj najpribližnije formulacije, iz Preambule Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, koja ljudska prava tretira kao *''jednaka i neotuđiva''*.¹⁴

III) Član 2. Povelje takođe predstavlja posebnu logičku celinu, prvenstveno iz razloga što sadrži listu ljudskih prava koje se garantuju narodima kao kolektivitetima, navodeći pravo naroda na kontrolu prirodnih bogatstava na njihovoj teritoriji, pravo na nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet i pravo na otpor stranoj okupaciji. Novina u formulisanju ovih

¹³ U tom smislu se Louise Arbour, Visoki Komesar UN za ljudska prava, je 2008. godine, pozdravljajući stupanje Povelje na snagu distancirala od nekih aspekta pomenutog dokumenta. Videti u: Shaw, M.N. *Op.cit.* pp 355 - 356

¹⁴ *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*; Univerzalni dokumenti o ljudskim pravima, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005., strana 25.

prava je to što ona utvrđuju sistem vrednosti koji se neposredno vezuje za odnos nacija – nacija (odnosno: država – država), i to na jednom kvalitativno višem nivou nego što je to slučaj sa, na primer Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, koji u članu 1. stav 2. takođe garantuje svim narodima da mogu slobodno raspolagati svojim prirodnim bogatstvima i izvorima, ali uz ogradu da pri tom ne mogu ugrožavati obaveze koje proizlaze iz međunarodne privredne saradnje zasnovane na načelu uzajamne koristi i međunarodnom pravu. Ovako formulisana odredba koja se nalazi u Paktu o građanskim i političkim pravima ne ide u prilog zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama (u ove dve grupe spada najveći broj arapskih zemalja), pošto ostavlja široko polje za različita tumačenja zavisna od trenutnih odnosa snaga u međunarodnoj zajednici i interesa koje razvijene industrijske zemlje imaju u pogledu prirodnih bogatstava koja se nalaze na teritorijama manje ili nedovoljno razvijenih zemalja, tako da ne možemo da se složimo u potpunosti sa Al-Midanijevom¹⁵ tvrdnjom da su član 2. Povelje i član 1. stav 2. Pakta o građanskim i političkim pravima vrlo slični; naprotiv, oni imaju samo sličan pravno-tehnički izraz, suštinski se vrlo razlikuju; prava koja član 2. Povelje garantuje bezuslovno, član 1. stav 2. Pakta garantuje samo u onom obimu u kom ona ne ugrožavaju međunarodnu privrednu saradnju čiji generatori nisu arapske zemlje, a vrlo je upitno da li će to za još dugo vremena postati. U pogledu prava na otpor stranoj okupaciji takođe možemo konstatovati da je garancija ovog prava naroda postavljena mnogo principijelnije i u sasvim otvorenom obliku, za razliku od jedinog međunarodno-pravnog dokumenta koji takođe garantuje ovo pravo naroda kao kolektiviteta, Afričke povelje o ljudskim i narodnim pravima,¹⁶ gde se u članu 20. stav 3. garantuje "pravo na borbu protiv strane dominacije – političke, ekonomske ili kulturne", pa se posredno može zaključiti da je pravo na otpor stranoj okupaciji zapravo sadržano u pravu na borbu protiv političke dominacije koja može (ne mora) biti izražena i u obliku *ocupatio bellica*.

IV) Kao određenu posebnost možemo posmatrati i član 4. Povelje, koji se odnosi na mogućnosti derogacije određenih prava, ali samo u izuzetnim slučajevima opasnosti po opstanak nacije i samo onda kada su takvi slučajevi opasnosti i zvanično objavljeni od strane nadležnih organa, naravno, samo za vreme dok takva situacija traje, pod uslovom da se prilikom derogacije prava poštuje načelo nediskriminacije po bilo kom od navedenih diskriminatornih osnova.¹⁷ Ovim članom su predviđena i prava

¹⁵ Videti: Al-Midani, M.A. *The enforcement Mechanisms... Op.cit.*

¹⁶ Tekst Afričke povelje o ljudskim i narodnim pravima videti u: *African Charter on Human and Peoples' Rights*; University of Minnesota, Human Rights Library

¹⁷ Ovde moramo istaći da je i samo načelo nediskriminacije, kao osnovni postulat jednakosti svih ljudskih bića, i kao osnovno pravilo zaštite i poštovanja ljudskih prava, nedovoljno

koja se ni u kojoj situaciji ne mogu derogirati, a radi se o pravu na život, zabrani torture, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana, zabrani ropstva i stanja sličnih ropstvu, pravilima fer i poštenog suđenja, pravu da svako bude prepoznat kao pravna ličnost, zabrani prisilnog ili samovoljnog proterivanja, pravu na politički azil, pravu na sticanje državljanstva i slobodi misli, savesti i veroispovesti. Ovde je predviđena i obaveza Države koja poseže za derogacijom određenih prava i sloboda da odmah o tome i o razlozima derogacije prava obavesti Generalnog sekretara Lige arapskih država.

V) Sledeću logičku celinu čine garancije osnovnih ljudskih prava i sloboda, koje možemo grupisati u pet grupa:

- Individualna prava: zabrana diskriminacije (član 3.); pravo na život (članovi 5., 6. i 7.); zabrana torture, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana (članovi 8., 9., 18. i 20.); zabrana ropstva, trgovine ljudima, prinudnog rada i položaja sličnih ropstvu (član 10.) i pravo na bezbednost ličnosti (članovi 14. i 18.)
- Prava na pravdu: pravo svih osoba na jednakost pred pravom (član 12.) i skup opštih pravnih načela kojima se garantuje pravičan postupak i fer suđenje (članovi 13., 15., 16., 17. i 19.)
- Građanska i politička prava: pravo na političku aktivnost kao skupni naziv za grupu prava u koja spadaju pravo na slobodno vršenje političkih aktivnosti, pravo na učešće u vođenju javnih poslova – direktno ili preko izabranih predstavnika, pravo na izbor predstavnika na slobodnim i nepristrasnim izborima pod uslovima jednakosti svih građana i uz garancije o slobodnom ispoljavanju svoje izborne volje, pravo pristupa javnim poslovima pod jednakim uslovima za sve državljane, pravo na slobodno udruživanje sa drugima i sloboda mirnog okupljanja (član 24.); sloboda kretanja (članovi 26. i 27.); pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (član 21.); prava manjina – nacionalnih, jezičkih i verskih (član 25.); pravo na politički azil (član 28.); pravo na sticanje državljanstva (član 29.); sloboda misli, savesti i veroispovesti uz slobodu roditelja ili staratelja da se brinu o religijskoj i moralnoj edukaciji njihove dece (član 30.); pravo na privatnu imovinu (član 31.); pravo na informisanje i sloboda mišljenja, izražavanja i

kvalitetno razrađeno iz razloga što Povelja u članu 3. postavlja *numerus clausus* diskriminativnih osnova, ograničavajući ih na nedozvoljena razlikovanja na osnovu rase, boje kože, pola, jezičke pripadnosti, religije, mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovnog stanja, rođenja, fizičkog ili mentalnog poremećaja. Primentno je odsustvo reči: "... ili drugog statusa", što odredbe člana 3. Povelje čini nesavršenima, jer ostavlja prostor za pojavu diskriminacije na nekim drugim osnovama, recimo na primer, na osnovu seksualnog opredeljenja.

istraživanja (član 32.); i pravo na pun i slobodan pristanak na brak (član 33.)

- Ekonomska, socijalna i kulturna prava: pravo na rad (član 34.); pravo na sindikalno organizovanje (član 35.); pravo na socijalnu zaštitu (član 36.); pravo na razvoj koje pored prava na učešće u razvoju podrazumeva i pravo na uživanje koristi i rezultata razvoja (član 37.); pravo na dostojan životni standard (član 38.); pravo na najviše dostupne standarde zdravstvene zaštite (člano 39.); pravo na obrazovanje (član 41.) i pravo na učešće u kulturnom životu zajednice (član 42.)
- Nova prava – koja nisu bila garantovana Poveljom iz 1994. godine: osnaženje prava na jednakost muškaraca i žena u arapskom svetu (član 3. stav 3); garancije prava deteta (član 34. stav 3) i prava hendikepiranih osoba (član 40.).

VI) Članovi 43. i 44. Povelje takođe se mogu posmatrati kao posebna celina, a isti sadrže standardizovane odredbe koje upućuju da se nijedna odredba Povelje ne može tumačiti na način da daje manja prava nego što je to već predviđeno nacionalnim zakonodavstvima država potpisnica ili drugima međunarodno-pravnim dokumentima koje su potpisnice Povelje prihvatile ili ratifikovale, a posebno u pogledu prava žena, dece i pripadnika manjina; kao i odredbe o obavezi svih potpisnica da preduzmu sve moguće mere (ne samo legislativne, nego i svake druge koje se ukažu kao potrebne) u cilju efektivnog sprovođenja u život prava garantovanih Poveljom.

VII) Celina koja predstavlja slabu kariku Povelje, nalazi se u članovima 45. – 48., kojima se ustanovljava nadzor nad primenom i poštovanjem odredbi Povelje. U članovima 45., 46. i 47. opširno se reguliše formiranje Komiteta za ljudska prava, način izbora njegovih članova, način donošenja pravila i procedura rada, prestanak funkcije člana Komiteta, budžet Komiteta i imuniteti njegovih članova. Nažalost, u samo jednom članu (član 48.) Povelja se bavi nadležnošću ovog tela, i pri tom mu daje simbolična ovlašćenja koja se sastoje tek u mogućnosti da isti raspravlja o periodičnim dvogodišnjim izveštajima država – potpisnica, da po istim izveštajima zatraži eventualne dopune i objašnjenja, da nakon diskusije o izveštaju državi – potpisnici uputi preporuke kako da unapredi stanje ljudskih prava, kao i da jednom godišnje publikuje izveštaj o stanju ljudskih prava na području država članica Povelje. Zaista skromno za dokument čija prva verzija nikad nije stupila na snagu i revidirana je upravo iz razloga uvođenja mehanizma nadzora i kontrole, i upravo ovo odsustvo efikasnog mehanizma nad sprovođenjem odredbi Povelje u život značajno umanjuje njenu vrednost kao dokumenta kojem su u članu 1. proklamovani visoki ciljevi kojima isti teži.

VIII) Naposljetku, kao osmu posebnu celinu možemo posmatrati članove 49.- 53. Povelje, u kojima se nalaze standardne završne odredbe o potpisivanju, ratifikaciji, adopciji, amandmanima, rezervama na tekst, stupanju na snagu i mogućnosti donošenja dopunskih protokola uz Povelju. Ove odredbe ne treba posebno tumačiti, pošto su one gotovo identične u svakom pogledu sa završnim odredbama koje se nalaze u većini međunarodno-pravnih instrumenata ovog tipa.

Što se tiče samog sistematizovanja materije koja je sadržana u Povelji, autorima teksta se može uputiti primedba da su mogli biti precizniji u tom poduhvatu, odnosno, tekst Povelje bi bio lakši za analizu i čitanje da su njegove logičke celine sistematizovane u posebna poglavlja kao što je to učinjeno u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950.),¹⁸ a eventualni naslovi poglavlja mogli su glasiti: ciljevi Povelje, kolektivna prava, pravila o derogaciji pojedinih prava, osnovna prava i slobode, odnos prema drugim instrumentima ljudskih prava, nadzor nad primenom Povelje i završne odredbe. Ne može se reći da garancije prava i sloboda ne slede neku određenu logičku nit, niti da je Povelja koncepcijski loše postavljena, primedba se ne može staviti ni broju prepoznatih i garantovanih ljudskih prava i osnovnih sloboda, ali dodatni napor na njenom pravno – tehničkom poboljšavanju svakako bi dobro došao.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA - BUDUĆNOST POVELJE

Proces donošenja Arapske povelje o ljudskim pravima bio je izuzetno dug, od prve ideje, pa do stupanja Povelje na snagu proteklo je gotovo pedeset godina. Konačno, od 2008. godine, Povelja je na snazi, i svakako će biti važan faktor u daljoj promociji ljudskih prava u arapskom svetu, ali je i za pretpostaviti da će ista imati mnogo veću ulogu kao faktor međucivilizacijskog razumevanja, prvenstveno između arapske i zapadne civilizacije pošto se u današnje vreme taj odnos u mnogim pojavnostima očituje kao konfliktan i bremenit problemima nasleđenim još iz perioda kolonijalnih osvajanja. U tom smislu treba pozdraviti stupanje Povelje na snagu, pogotovu iz razloga što ista sebi postavlja visoke i plemenite ciljeve i teži da u prvi plan istakne potrebu modernizacije i usmeravanja novih generacija u pravcu prihvatanja univerzalnih vrednosti čitavog čovečanstva. Ovo naravno nikako ne znači negaciju dominantnog religijskog, pravnog, filozofskog, uopšte društvenog izraza u arapskim zemljama, već bi smo pre mogli tvrditi da Povelja predstavlja jednim modernim pravničkim izrazom

¹⁸ Videti: *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Rim, 1950.)*; Instrumenti Saveta Evrope – ljudska prava; Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2000.

iskazana ljudska prava koja Islam, ali i druge monoteističke religije zastupljene u arapskim zemljama svakako već odavno prepoznaju.

Ipak, treba istaći da postoji značajan prostor za unapređenje kvaliteta Povelje, pa ćemo u tom smislu ukazati na neka moguća poboljšanja. Pre svega, način na koji se Povelja u Preambuli i kasnije u članu 2. negativno određuje prema Cionizmu nije najpodesnije izabran, iz razloga što se ovde radi o jednom dokumentu koji uspostavlja jedan objektivni sistem prava ljudskih prava, pa je verovatno bilo uputnije izostaviti bilo kakvu političku konotaciju iz nje, što se i pokazalo u praksi, pošto se od strane određenih međunarodnih zvaničnika vrlo brzo pojavilo svojevrsno distanciranje od pojedinih odredbi člana 2. Povelje. Dokumentu koji pretenduje da bude dokaz i putokaz progresa u shvatanju, garancijama, promociji i zaštiti ljudskih prava i sloboda na početku njegovog života potrebna je sva moguća i nepodeljena podrška, i nikako ne može imati koristi od distanciranja od nje, učinjenih od strane onih lica koja su *per definitionem* pozvana da budu glavni promoteri ljudskih prava u svetu.

Sledeće, zabrana diskriminacije kao ključni princip prava ljudskih prava određena je taksativno, odnosno dat je *numerus clausus* osnova po kojima su autori teksta Povelje smatrali da diskriminacija može biti izvršena. Ovaj pristup svakako može biti poboljšan ubacivanjem teksta "*i po bilo kom drugom osnovu, stanju ili statusu*" čime bi se proširila lista zabranjenih diskriminatornih osnova, odnosno, Povelja bi samim tim bila bolje prilagođena modernim tendencijama u pravu ljudskih prava, pošto smo svedoci da se u savremenom svetu pojavljuju i neki novi osnovi po kojima se neko može diskriminisati, a koji su do pre nekoliko godina ili decenija bili nezamislivi (kao tipičan primer navešćemo da gojazni putnici na letovima Er-Fransa moraju platiti 75 procenata veću cenu karte od putnika koji nisu gojazni, a isto se pravda razlozima bezbednosti vazdušne plovidbe).

U tekstu je već pomenuto, pa ovde koristimo priliku da još jednom podsetimo da je tekst Povelje mogao biti sistematizovan po poglavljima, čime bi Povelja u vizuelnom i u pravno-tehničkom smislu svakako dobila na kvalitetu.

Ono što više nedostaje Povelji od sistematizacije po poglavljima jeste uvođenje kvalitetnog sistema nadzora nad implementacijom njenih odredbi u nacionalne pravne sisteme, kao i nadzora nad poštovanjem i zaštitom ljudskih prava u zemljama potpisnicama. Komitetu za ljudska prava formiranom po ovoj Povelji data su simbolična ovlašćenja koja gotovo da i ne opravdavaju njegovo postojanje. Ovako postavljena ovlašćenja Komiteta su svakako odraz činjenice da u značajnom broju arapskih zemalja politički sistemi imaju specifične pojavne oblike (doživotni predsednici, nasledni predednici u okviru jedne porodice, jednopartijske države, specifični oblici

teokratske vlasti...), što svakako ne predstavlja najidealniji okvir za uvođenje jednog nezavisnog tela sa velikim ovlašćenjima, a koje bi bilo zaduženo za sudsku zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Naposletku, možda je i politički korektnije ne formirati Sud za ljudska prava dok se za to ne steknu stvarni uslovi, a Povelja u svojim završnim odredbama ostavlja mogućnost da bude menjana i dopunjavana dodatnim protokolima, kao da su na taj način i sami autori teksta hteli da ostave mogućnost da se jednog dana formira i Arapski sud za ljudska prava, kao nezavisni sudski organ koji će u arapskom svetu imati konačnu reč u pogledu sudske zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Budućnost Arapske povelje o ljudskim pravima je neraskidivo povezana sa budućnošću ljudskih prava i sloboda u arapskom svetu. "Arapsko proleće" kao svojevrsan (da parafraziramo Samjuela Hantingtona) "četvrti talas demokratizacije", svakako kao jedan od svojih uzroka ima i potrebu za odbacivanjem krutih jednopartijskih režima i sistema doživotne vladavine nezamenljivog predsednika, što je jasan signal kretanja arapskih društava ka daljoj, široj i obuhvatijoj adopciji univerzalnih standarda ljudskih prava kroz proces demokratizacije arapskih država.

Neizbežno je da se u ovom procesu otvore brojna pitanja iz oblasti poštovanja i zaštite ljudskih prava, u čemu će Arapska povelja o ljudskim pravima biti prvi i nezaobilazan oslonac u njihovom redefinisaju i kretanju ka univerzalizaciji standarda, što su u konačnom, arapske zemlje sebi i postavile kao cilj donoseći ovu Povelju.

PREGLED KORIŠĆENE I CITIRANE LITERATURE

- *Arab Charter on Human Rights*(2004); www.acihl.org.
- Perović, S. *Prostorne dimenzije pozitivnog i prirodnog prava* ; Pravni život, broj 1-2, Beograd, 2011.
- Smailagić, N. *Leksikon Islama*; Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Weeramantry, Ch. G. *Islam and Human Rights*; in *Islamic Jurisprudence* ; London, Macmillan, 1988
- Commonwealth of Independent States – Convention on Human Rights; www.obs.coe.int.
- Al-Midani, M.A. *The enforcement Mechanisms of the Arab Charter on Human Rights and the Need for an Arab Court of Human Rights*; www.acihl.org.
- Al-Midani, M.A. *The League of Arab States and the Arab Charter on Human Rights*; School of Law, Boston University, Boston, USA, October 2005
- Shaw, M.N. *International Law, 4th edition*, Cambridge university press
- Rishmawi, M. *The Revised Arab Charter on Human Rights: A Step Forward?*; Human Rights Law Review (2005)5 (2), Oxford
- *Cairo Declaration on Human Rights in Islam*, Aug. 5, 1990, U.N. GAOR, World Conf. On Human Rights.,4th Sess., Agenda Item5,U.N.Doc. A/CONF.157/PC/62/Add.18 (1993) [English translation]. University of Minnesota, Human Rights Library
- *Arab Charter on Human Rights (1994)* , University of Minnesota, Human Rights Library
- *Universal Islamic Declaration of Human Rights*, adopted by Islamic Council on Europe on 19 September 1981, University of Minnesota, Human Rights Library
- Univerzalni dokumenti o ljudskim pravima, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
- *African Charter on Human and Peoples' Rights*; University of Minnesota, Human Rights Library
- Instrumenti Saveta Evrope – ljudska prava; Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2000.

Miloš Petrović, PhD
State University of Novi Pazar

ARAB CHARTER ON HUMAN RIGHTS – A CRITICAL REVIEW

Within international-legal regulations, human rights have been recognizing, since few years ago, the codifications in universal and regional, continental levels (European, inter-American, African). Since Arab Charter on Human Rights was introduced in 2008, we were able, for the first time, to face the particular system of human rights that is codified within the framework of a special civilization and legal domain that is not confined to the continents for the reason of Arab countries of Asia and Africa have been the signatories. The Charter, concerning its text, made a significant deflection from the traditionalists' approach to human rights that had been so specific for the Arab world. It was written in a universal spirit, so it almost does not differ in its legal and technical sense from similar documents that establish the universal and particular systems of human rights elsewhere in the world. The mere process of acquiring the Charter was quite long and complex, and it was adopted for the first time in 1994, but it was not empowered, until revised and modified Charter form 2004 was legally introduced and decreed in 2008. Even though modernized, the Charter has several drawbacks. The most conspicuous one is the lack of adequate mechanism of protecting human rights. Therefore, there are initiatives set in the Arab world that the Charter be complemented by a Protocol that would establish the Arab Court for Human Rights, resembling to similar courts that thrive on European, American and African continent, with more or less achievement.

Key words: human rights, the Arab Charter, the League of Arab States